

Вацов, Димитър. *Това е истина!* София: НБУ 2016, 345 с.

(резюме)

Книгата разглежда *казването на истината* като *специфичен тип перформатив*. Тя отговаря на два основни въпроса: 1. *Какво на практика правим, когато казваме „Това е истина!“?* В отговор на този въпрос в Първа и Втора част на книгата е изградена една специфична теория на истината - теория, отчитаща базисната прагматична функция на перформатива „Това е истина!“ *да издига обявеното за истина до образец за следване*. Но не по-малко важен е и въпросът: 2. *При какви обстоятелства признаваме „обявеното от някого за истина“ за истина?* В отговор в Третата част на книгата е изградена една онтологична пост-прагматистка теория за речта, която отчита *как, кога и докога вече обявените „истини“ успяват да останат релевантни на актуалния опит*.

Очертаване на изследователското поле

Уводът на книгата скицира очертаванията на изследователското поле и на подхода към него. Полето най-общо е това на обикновения език – като изказвания от обикновения език биват третираны също и всички изказвания в логиката, математиката, науката, правото и т.н. Към това общо поле е изпробвана аналитична стратегия, която преработва, синтезира и синхронизира някои от базисните аналитични инструменти най-вече на Джон Остин и на късния Витгенщайн. В най-голяма степен изпробваният спрямо Остин и Витгенщайн синтез е задължен на пионерските работи на Стенли Кавел. Стратегията е информирана и от редица критически открития в нео-прагматистката философия на езика (Куайн, Дейвидсън, Пътнам, Рорти и други). Използвани са също ресурси от феноменологията и деконструкцията, както и от етнометодологията и анализа на разговори. Най-новите книги на Богдан Богданов, Кольо Коев и Тодор Христов имат определящо влияние върху изпробваната аналитична стратегия.

Въпреки своите доста разнородни методологически „извори“, книгата разчита на кохерентна концептуална оптика. Общата задача, която тя трябва да реши - да анализира *казването на истината* като *тип перформатив*, - вече предполага тази оптика.

Първо, под „перформатив“, в близост с първоначалните формулировки на Джон Остин, се разбира *актуално изказване*: т.е. изказване, което се прави *тук-и-сега* (от някого, някъде, някак, при специфични обстоятелства), в напълно ситуативен и индексично ориентиран контекст. За разлика от „изреченията“, „пропозициите“ и други класически претенденти за „носител“ на истината, изказванията са именно актуални – те *тук-и-сега* биват изречани, чувани, писани, четени и т.н. Актуалността на артикулацията е определяща характеристика на перформатива. Специален предмет на анализ в тази книга са перформативите, в които *сега се казва истината*.

Второ, терминът „перформатив“ след Остин носи и друго базисно значение: изказванията са такива ходове в езиковата игра, които имат *трансформативна функция*. Те не просто констатират положение на нещата, а *вършат работа* – „правят неща“. Задачата е да се изясни каква е общата трансформативната функция – „примитивното значение“ – на перформативите от типа „Това е истина!“

С това вече е направено и друго допускане: въпреки че изказванията неизбежно виждат бял свят в уникални речеви ситуации, все пак между някои изказвания за „истината“ са откриваеми семейни прилики. Сред тях се откроява семейство или специфичен клас от случаи, в които казването на истината има сходна – типична – функция. Какъв е този клас?

В книгата е упражнено систематично *epoche* спрямо традиционното допускане, че всички описателни изказвания тъй или иначе изразяват „истина“; нещо повече, аргументирано е, че това допускане не е вярно. Така че предмет на анализ са само изказванията, в които думата „истина“ или неин практически синоним са експлицитно употребени. Но и тези изказвания за „истината“ са твърде разнообразни. Ние цитираме и коментираме „истината“, потвърждаваме „я“ и „я“ обосноваваме с аргументи, отричаме „я“ и „я“ „опровергававаме“, иронизираме „я“ и т.н. Всички изброени дотук изказвания обаче са „паразитни“ – те *интерпретират* „истината“ *ex post*. Всяко от изброените изказвания

имплицира¹, че преди него е имало друго изказване, към което то реферира: че преди това някой, някъде, някак *е казал* „Това е истина!“ . Така че специфичният клас от изказвания, предмет на анализ, са не изказванията, които *ex post* реферират към „истината“, а само *изказванията, които пряко утвърждават истината за нещо*.

Но дори и този по-тесен клас от изказвания не е ясно очертан – за него няма нито формален логико-граматически, нито емпиричен критерий. Дори думата „истина“ не е надежден индикатор: Налице са голям брой случаи, в които експлицитната употреба на думата „истина“ (или на нейна производна) няма нищо общо с прякото утвърждаване на истината (например, при възклицанието „Наистина невероятно!“). Има обаче и голям брой случаи, в които съвсем други думи – „всъщност“, „да“, „определено“ – играят роля, твърде сходна с прякото утвърждаване на истината. Тонът на гласа или пък телесен жест (например, популярният жест “Like!”) могат също да изиграят ролята на пряко казване на истината.

Семейните черти на „действията по казване на истината“ могат да бъдат уловени чрез сравнение с „действията по даване на отчет“ (“accountable actions”) по време на разговор – в смисъла на Харви Сакс. Даването на „отчет“ по време на разговор според Сакс е жест на *обективация*, който трябва да преодолее липсата на „естествена“ съгласуваност между участниците и да стане опорна точка за съвместно и съгласувано действие по-нататък. Заявяването на „истината“ във всекидневни ситуации осъществява същите функции като „отчетите“: 1. То идва като реакция на криза в съгласуването; 2. Осъществява обективация; 3. С цел по-нататъшно съгласуване на действията. За разлика от обикновените отчети обаче, казването на истината е по-напрегнат и перформативно по-претенциозен отчет. Всекидневно ни се налага изрично да заявяваме „истина“ само при по-остри комуникативни кризи, а и обективацията, която правим с подобни заявления, е по-силна – тя претендира за окончателност. Следователно казването на истината е *средство за пределна –максимално генерализирана - обективация*: то е особен вид „пределен отчет“.

¹ Става дума за „прагматична импликация“ в смисъла на Кавел. Защото не е нужно някой фактически да е казал „Това е истина!“, за да мога след това да коментирам или опровергавам „истината“. Мога с цел нарочна манипулация да кажа „Еди какво си не е истина!“, за да създам привидност, че някой е казал, че „Това е истина!“ – без това да е така. При всички случаи обаче, когато коментирам, обяснявам, опровергавам и т.н. „истинността“ на дадено положение, аз се държа така, *сякаш* истинността на това положение вече е била утвърдена пряко.

Пределната обективация и генерализация са и основните функции, които съставят примитивното значение на перформативите от типа „Това е истина!“. За разлика обаче от традиционните теоретични схващания, които допускат, че самите „истини“ са „обективни“, т.е. „всеобщи и общовалидни“, тук обективацията и генерализацията биват разглеждани като черти не на „истината“, а на *казването* на истината – като перформативна цел на този тип изказвания. Тази цел никога не може да бъде постигната напълно, именно защото е перформативна – защото всяко актуално изказване, включително казването на истината, неизбежно заглъхва, за да даде път на друго актуално изказване, което може да потвърди, да отхвърли, да измести или просто да игнорира предишното изказване. Затова абсолютен максимум на обективация и генерализация е принципно невъзможен.

Какъв е смисълът тогава изобщо да казваме истината? Ами много просто: казването на истината търси – без да може да си го гарантира, – практическо повторение на казаното. То издига обявеното за истина до практически образец за следване – то *изисква*, без успехът му да е гарантиран, следване на „истината“. Тъй като обаче казването на истината си остава перформатив, то и издигнатият с него образец може да бъде, но може и да не бъде повторен в следващи перформативи. Затова и претенцията за обективация и генерализация, издигната с перформативи от типа „Това е истина!“, следва да бъде ограничена до *актуално даване на пример, на практически образец*. Стенли Кавел интерпретира така статута на обобщенията при късния Витгенщайн, а тук казването на истината е показано като специално речево средство за *даване на образци*: Да кажеш „Това е истина!“ е практически синоним на „Вземи за образец!“

Перформативът „Това е истина!“ и неговото примитивното значение

Първата част на книгата изяснява в детайли какво представляват обективацията и генерализацията като примитивно значение на перформативите от типа „Това е истина!“ Тя тръгва с оттласкване от минималистките теории за истината².

² Като образцови за минимализма са взети теориите на Куайн и Хоруич. Разбира се, разработената тук перформативна теория за истината има семейни родства с тях: Първо, въпросът за истината бива

Проблемният пункт в минимализма е в логическото свръх-привилегироване на формулата на Т-еквивалентността на Алфред Тарски: „Снегът е бял“ е истина ако и само ако *снегът е бял*. Според тази формула в интерпретациите на Куайн и Хоруич значението на предиката „истина“, приписан на дадено изречение или пропозиция, е еквивалентно на простото и буквално (без кавички) утвърждаване на същото изречение или пропозиция. Това, което минималистският анализ пропуска, е, че бикондиционалът на Тарски, ако си представим не логическия му запис, а което и да е негово практическо изпълнение, ще се състои от две напълно различни актуални изказвания, които не са естествено „еквивалентни“ помежду си. В практическата игра по утвърждаване и пре-утвърждаване на истини лявата страна на т. нар. бикондиционал е изказване, което пряко утвърждава истинността на „Снегът е бял“, докато дясната страна е друго изказване, което на практика би могло да бъде изречено само по-късно и което евентуално би могло да повтори – да препотвърди – предишното изказване (но може и да го промени, отхвърли и т.н.). Т.е. лявата страна на т. нар. бикондиционал - прякото утвърждаване на истината - има характера на *изискване за повторение*, докато дясната страна показва по логически свръх-идеализиран начин какво би било, ако повторението се реализира буквално. Следователно формулата на Т-еквивалентността изразява какво би било, ако един перформатив от типа „*x* е истина!“ би бил напълно успешен: ако предложеният с него образец („*x*“) получише буквално следване, без кавички. Тя изразява перформативната цел на обявяването на истината. Но така не „еквивалентността“ между обявеното за истина и неговото буквално (разкавичкосващо) повторение, а *изискването за „еквивалентност“ (настояването за буквално повторение)* е значението на предиката „истина“. Нещо повече, изискването за повторение е много силен перформативен апел – този апел е *генерализиращ*; той *настоява на необходимостта винаги да се повтаря „x“*. Въпреки това той си остава именно апел – той не може „сам“ да си гарантира повторението.

Откъде обаче се взема самото „*x*“, което бива обявявано за истина и за което се изисква повторение? Казано иначе, какво е съдържанието, което попада под предиката „истина“, но и какви трансформации претърпява това съдържание при перформацията му под този предикат?

разглеждан откъм езиковите употреби, без да се предполага външна спрямо речта онтология на истината. Второ, тя „заема“ от Куайн и Хоруич тезата, че генерализацията е основна черта на „истината“.

Самият перформатив „Това е истина!“ е в определен смисъл „паразитен“ – той е мета-перформатив. Той разчита на и реферира към други перформативи, артикулирани преди него. Изказване от типа „Снегът е бял“ е истина“ има смисъл само ако преди това е имало друго изказване или серия от изказвания за снега и белотата му³. Нещо повече, изказването „Снегът е бял“ е истина“ има смисъл само ако преди това бившите изказвания за снега и белотата са били поставени под въпрос – ако относно тях е възникнало съмнение, несигурност. Перформативът „Това е истина!“ следователно *прекъсва възникнало съмнение и пре-утвърждава* едно или набор от бивши изказвания за образец. Той ги обективира и генерализира.

Обективациите и генерализациите на бивши изказвания (или възприятия) обаче не е невинна работа – защото чрез тях се извършва трансформация на бившите изказвания. В *Първа част* са отчленени също трансформативните под-функции на обективацията и генерализацията, осъществявани от перформатива „Това е истина!“. Накратко те са:

1. Изказването, което *ex post* бива обявено за истина, бива *фрагментирано* и откъснато от актуалния му контекст – от връзката му с други изказвания, събития и т.н. Чрез фрагментацията „то“ (изказването, обявено за истинно) освен това бива:

2. *Де-актуализирано* – то бива взето като нещо вече завършено, дадено, в модуса на „миналото“ – така „то“ бива превърнато в обект („х“). Де-актуализацията на „х“ от перформатива „х е истина“ обаче тече едновременно в няколко посоки:

3. Чрез нея „х“ бива *де-метафоризирано*, т.е. бива прекъснат неизбежният ефект на „разсейване“ на определеността на обичайните значения на думите, който ефект е бил наблюдаем в (*сега-вече* „бившите“) актуални изказвания, преди да бъдат обявени за „истина“. Тъй като е допуснато, че метафоричен ефект характеризира не само експлицитните метафори, но и всяка актуална употреба, то общият извод е: *казването на истината убива метафората*.

4. Също така „х“ бива *де-индексикализирано* чрез прекъсване на (семантичната) референция на думите към *нещо-тук-и-сега* – бива

³ Сериите от изказвания могат да са разнообразни – те могат да са насложени в разговор за снега, в разказ, в теория за него; обявяването на истината за снега може дори да реферира към серия от актуални възприятия, останали неартикулирани експлицитно речево.

прекъсната индексичността на реферирането. Куайн вече е обозначил този ефект като „семантично издигане“ (“semantic ascent”) и с него е обяснил „генерализацията“. „Снегът“ от „Снегът е бял“ е истина!“ вече не сочи към *ето-този-тук-сняг*, а реферира към един абстрактен и генерализиран „сняг“ – важи за кой да е „сняг“⁴. Всеобщността като перформативна цел на казването на истината е модализирана генерализация, която има корена си (единия си корен) в прекъсването на семантичната референция.

5. Освен това „х“ бива *де-индексикализирано* и чрез прекъсване на препращането (на синтактичната референция) на вече бившето изказване навън - към други изказвания. Чрез това вътрешното за „х“ (за „Снегът е бял“) синтактично препращане, т.е. свързването на „снега“ с „белотата“, бива обявено за канонично, за единствено възможно – трябва винаги да се повтаря тази връзка: „Снегът е бял“. Всеобщността има другия си корен в прекъсването на синтактичното препращане „навън“ и в капсулирането на „вътрешното препращане“ – чрез това прекъсване и капсулиране на синтактичната референция се настоява, че „Всичко, което е „сняг“, е „бяло““.

6. Накрая, изказванията, попаднали на мястото на „х“ под предиката истина, биват *де-персонализирани*. От тях биват изчистени всички индексични посочвания на тук-и-сега говорител в първо лице и на тук-и-сега адресат във второ лице. Обявеното за истина е безлично, дори и когато обявяването на практика е извършено от граматическото първо лице – създава се ефект, при който обявеното за истина трябва да важи без значение кой го казва и кой го чува. Общовалидността като перформативна цел на казването на истината е модалност на генерализацията, ефект на де-персонализация.

Всички изброени стъпки са *трансформации* – те *променят* онова („х“), което бива обявено за истина. Те обективират и генерализират „х“, издигат го до образец за следване. Те заедно формират примитивното значение на перформатива „Това е истина!“

Перформативът „Това е истина!“ и логическите истини

⁴ Или поне за „всичко, което е „този сняг““, ако перформативът „Снегът е бял“ е истина!“ бъде практически употребено и модализирано като фактическа, а не като обща истина.

Разработената перформативна теория за истината, изхождаща изцяло откъм прагматиката на обикновения език, на пръв поглед противоречи на класическата идеализация за „неуемолимостта“ на математическите и логическите истини. *Втора част* на книгата адаптира теорията, за да покаже, че тя работи и в това поле – че логическите и математическите аксиоми са перформативи от типа „Това е истина!“

Всъщност „неуемолимостта“ на логиката и математиката е дериват на „неуемолимостта“ на всекидневното казване на истината. Защото и всекидневното казване на истината е в определен смисъл „неуемоливо“: то има характера на *изискване за повторение (за тавтология)*; то е *императивно*. Казването на истина прилича на заповедите: „Вземи за образец!“, „Следвай правилото!“, „Повтаряй винаги така!“. Разбира се, има и съществена разлика между експлицитните заповеди и перформативите от типа „Това е истина!“ Защото експлицитните заповеди са директно индексично ориентирани от-мен-към-теб, дори и когато са безлично формулирани; те освен това индексично реферират към едно конкретно нещо – *ето-това*, - което бива изискано или забранено. Обратно, перформативът „Това е истина!“ директно де-персонализира и де-индексикализира обявеното за истина. Но де-персонализацията и де-индексикализацията всъщност усилват речевото „трябва“: казването на истина е по-неуемоливо от заповедта, защото, за разлика от заповедта, то изисква отвъд-контекстуално – генерализирано – следване. Нещо повече, в отлика от заповедите, открива се и още една черта на казването на истина: то *поляризира дискурсивното поле*. Защото перформативен ефект на казването на истината е, че *само обявеното за истина – то и само то – следва да бъде повтаряно*. Всичко, което не е част от дискурсивния фрагмент, обявен за истина, пада под чертата на образцовостта и сякаш автоматично става „неистина“ или поне остава „извън истината“.

Логиката и математиката използват този ефект на поляризация, характерен и за всекидневното казване на истината, но го повдигат в степен и го превръщат в изключваща дизюнкция И/Н. Те издигат самата практическа поляризация, съпътстваща казването на истината, до истина - и чрез тази „истина от втора степен“ ултимативно забраняват противоречието. Нещо повече, усилената и повдигната в степен логическа дизюнкция И/Н бива тотализирана и наложена като обща форма на дискурсивното – логическото – поле, така че вече всички истини, формулирани в него, да

трябва да се съгласуват непротиворечиво помежду си. Доколкото можем да говорим за „логиката“ и „математиката“ общо – отвъд съществените разлики между различните логико-математически парадигми, - то е доколкото различните парадигми споделят тази семейна прилика: повдигат поляризацията, характерна за казването на истината, на втора степен, и я тотализират спрямо полето си на приложение.

Всички логико-математически формулирания обаче – както формулирането на конкретни аксиоми, така и формулирането на общо изискване за непротиворечивост – приличат на съвсем конкретни заповеди. Единствено рутината на повторението е тази, която кара формулировките да изглеждат като съществуващи сами по себе си правила, защото в рутината се забравя императивността – забравя се перформативният характер на актовете на формулиране (заповедта е потънала в навика по Витгенщайн). Всъщност аксиомите са не точно заповеди, а перформативи от типа „Това е истина!“ Все пак тяхната неумолимост се срина, ако не бъдат актуално повтаряни – ако няма кой да казва „ $a \leftrightarrow a$ е истина!“

Този анализ би бил безсмислен, ако важеше класическото допускане, че логическите и математическите аксиоми са аналитични истини. Тогава тавтологията щеше сама по себе си вече да е налице – и нямаше да има нужда да се изискват тавтологии. Само че никоя аксиома не е чиста тавтология. И то не само на нивото на значението на знаците, както са показали Витгенщайн и Куайн. Тук аргументът е по-прост, но и по-радикален: чиста тавтология е невъзможна още на нивото на материалността на знаците. Защото, дори и за да утвърдим „ $a \leftrightarrow a$ “, ние трябва да вземем веднъж *ето този знак a* , да изпишем до него знака за еквивалентност и да утвърдим „неговата“ еквивалентност с *ето този съвсем друг знак a* “. Еквивалентността дори не може да бъде записана „слято“ – трябва да изречем или запишем две различни *a-та*, за да ги обявим за една и съща буква. По същия начин трябва да вземем възприятието на *ето този стол там преди малко*, както и възприятието на *този стол тук сега*, за да си помислим или да кажем, че това е „същият стол“ и евентуално да го обозначим с „ a “. Чиста тавтология на практика е невъзможна – нито във възприятията, нито в експлицитната реч – защото всяка артикулация е материално дискретна, а нейните елементи са материално различни.

Материалната невъзможност за чисти тавтологии е това, което изисква допълнителни усилия и действия, за да произведем „само-идентичност“ на нивото на „значението“ както на знаците, така и на нещата. Подобно на децата, които се учат да пишат или смятат, трябва чрез дълъг и настойчив тренинг многократно да повтаряме връзките между различни неща и знаци, за да може чрез практическото повторение да се оформи „идеалното положение“, че „това са същите неща и знаци в същата връзка помежду им“. Нещо повече, след подобен тренинг по правене на „нечисти“ практически тавтологии, обикновено е нужен и един допълнителен перформатив от типа „Това е истина!“, чрез който определен тип повторително поведение да бъде канонизирано като образцово. Перформативът „Това е истина!“ така се оказва специално речево средство за канонизиране на парадигмални – образцови – значения, за които чрез този перформатив се настоява да бъдат поддържани като само-идентични. Ако думата „пропозиция“ все още има практически смисъл, то казването на истината е средство за производство на пропозиции – на квази-трансцендентни парадигмални значения. Все пак значенията остават квази-трансцендентни, защото тяхната обективация и генерализация никога не е окончателна. Значенията остават пряко зависими от актуалните перформации, които *могат актуално да ги поддържат чрез настойчиво повторение*, но и *могат да ги променят и ги променят*.

Следователно логическите и математическите парадигми са повторителни практики. Колкото по-материално ограничена е една такава практика, толкова по-формална е тя. Със сигурност обаче никоя тавтологична практика не е нито напълно формална, нито абсолютна или вечна.

Онтология на истината: Нещото, фактът, правилото

Третата част на книгата има за задача не да изследва казването на истината като сингуларен перформатив, а да анализира „условията“, при които *актуално признаваме обявеното от някого за „истина“ за истина?*

За „условия“ обаче можем да говорим само метафорично, защото според анализите дотук никакви „твърди“ условия не са налице. Ако е вярно, че чиста тавтология не е възможна, а „само-идентичността“ е вторичен продукт от актуални и нестабилни практики на повторение, тогава не разполагаме с предпоставена само-тъждествена инстанция, която да

послужи като твърдо онтологично „условие“ или пък като твърд епистемологичен „критерий“ за оценка на кое да е обявление на „истината“. Изправени сме, значи, пред нелеката задача да изградим такава „онтология“, която да може да работи без да предпоставя „тъждество в себе си“ – било на страната на „референта“, било на „значението“. Но „да работи“ в прагматистки смисъл означава също така: да не води към самоцелен релативизъм и скептицизъм.

Тази онтология изхожда от няколко квази-аксиоматични допускания:

Опитът е динамично взаимодействие на сили, които са актуално напрегнати помежду им, но които в строг смисъл нямат твърда идентичност – не и „преди“ актуалната им артикулация. Именно актуалните артикулации, които текат насрещно и екплицират силовите напрежения, именно те идентифицират и ре-идентифицират „силите“ като „страни“ на взаимодействията. Така че идентичността на силите е ефект на актуалната им артикулация и на агоналното наслагване на артикулации. Идентичността на силите бива все пак практически стабилизирана, доколкото в актуалните артикулации се отлагат взаимни „кодове“ или „навици“ за артикулация (и за акумулация на сили). Акумулация се осъществява, доколкото кодовете оказват слаб детерминиращ натиск за канализиране на взаимодействията и за синхронизиране на силите в тях. Този натиск обаче е именно „слаб“ или непълен, защото самите „кодове“ биват наново и наново пре-кодифицирани при актуалните им артикулации.

Смелата хипотеза е, че изброените абстрактно формулирани квази-аксиоми биха могли да бъдат добър обяснителен модел не просто за езиковите и социалните, но и за физическите взаимодействия на микро- и макро-ниво. Т.е. общото предположение е, че материалното нещо е не друго, а сложно кодифициран сноп от енергии⁵, който сноп обаче бива актуално – енергетично – пре-кодифициран наново и наново в продължаващи насрещни артикулации.

Горните квази-аксиоматични допускания вероятно могат да бъдат разбрани по-добре, ако разглеждаме артикулациите по-иманентно, откъм „по-човешкото“ първо лице. Защото ние, искаме или не, сме неизбежно въвлечени в актуална артикулация, в която идентифицираме себе си в

⁵ Концептуалната метафора за действието като „сноп от действия“ дължа на Дарин Тенев и да докладва му „Индексичност и контекст“, изнесен на 27 май 2016 г. на семинара „Пресечни точки на прагматизма, философията на обикновения език и етнометодологията“ в НБУ.

първо лице. Артикулацията, която *сега*-правим – речева или възприятйна – всеки път наново *сега*-идентифицира нещата в света, но и нас самите като нейни субектни точки; нещо повече, освен че *сега*-идентифицира *ето-тези-неща* и *ето-това-аз-или-ние*, тя също ре-идентифицира и раз-идентифицира тези непосредствено идентифицирани *сега-точки* с „неща“ и „субектни точки“, които са били идентифицирани в предишни артикулации. Като наслагва непосредствени идентификации и ре-идентификации артикулацията или речта в широк смисъл⁶ „прави и доправя“ (по Богданов) нещата и преработва наново и наново тяхната „наслоена идентичност“. „Нещото“ – кое да е нещо - е практически продукт на речта, „модулно“ наслоен в серии от идентификации и ре-идентификации.

Тази теза не е екстравагантна. Тя изхожда от общата констатация, че ние не разполагаме с отстранена гледна точка, от която да разберем какво е „нещото само по себе си“. Нещото, доколкото ни е „дадено“, ни е дадено речево (говорим за „него“, фокусираме „го“ в усещане, връщаме се пак и пак към „него“ в разклоняващи се серии от възприятия и изказвания; и т.н.). Затова, ако искаме да разберем какво е „нещото“, трябва да видим как „го“ прави и преправя актуалната реч. Трябва да видим какви са основните действия, чрез които артикулацията актуално изгражда „неща“.

Тук са отчленени три основни действия на речта. Тези действия са наречени „индексични“. „Индексичността“ е разбрана в широк смисъл – отвъд традиционните философско-логически и лингвистични схващания, ограничаващи я до т. нар. „индексични“ или „деиктични“ думи и изрази. „Индексична“ тук е всяка актуална употреба на коя да е дума или израз, но и всяко актуално възприятие. По стъпките на Кольо Коев и на неговите преработки на феноменологическото схващане за „указване“ и на етнометодологическото разбиране за „индексичност“, под „индексичност“ тук се разбира всяко не-пред-зададено (не-детерминирано) и правено *тук-и-сега* – т.е. *актуално* действие на речта. Открити са три основни типа индексични действия:

1. Индексично рефериране (синоними: индексично/пряко идентифициране, семантична референция)

⁶ В смисъл, включващ и доезиковите артикулации – усещания, възприятия, емоции и т.н.

Това е функцията на артикулацията да изважда на моментен фокус *ето-това-тук-и-сега*. „Обектът“ на индексичното рефериране е наречен „индексичен фокус“, за да се избегне допускането, че реферирането указва към отнапред съществуващ и само-тъждествен „референт“. Напротив, реферирането *сега-идентифицира своя „обект“* – придава му проста идентичност: *ето това*. Например, *ето това*, което сега виждам (*този стол*) или пък *ето това*, за което сега говоря (*тази дефиниция за „рефериране“*). При актуално рефериране „на фокус“ може да излезе дума, усещане, действие, изказване, случка и т.н., т.е. всяко „нещо“, което бива директно указано като *ето това*. Важно е да се отбележи още веднъж, че чрез индексичното рефериране речта придава проста идентичност – взима *ето това* като *нещо просто, нещо едно; като един интензивен тук-и-сега фокус*. Важно е също да се отбележи, че семантичните (речникови) правила за употреба на думи са вторично отложени навикови форми на рефериране, които само хлабаво и косвено оказват натиск върху актуалното индексично рефериране, но те не само никога не го канализират напълно, а то има базисен онтологичен приоритет пред тях⁷.

2. Индексично препращане (синоним: синтактична референция)

Това е функцията на артикулацията да прекъсва реферирането и да препраща *от-фокус-към-фокус*, т.е. да сменя и свързва фокусите в курса на актуалната реч. Например, при протичането на актуално възприятие фокусът на възприятието се мести от *ето-това-тук-и-сега (хладилника)*, който фокус прекъсва, за да препрати към *друго-тук-и-сега (масата)*, и т.н.; същото е и при актуалното изказване, където, казвайки *Хладилникът е до масата*, аз казвам първо *хладилникът* (като *тази-дума-фокус* актуално

⁷ Термините „семантична“ и „синтактична референция“ като пояснения към моите термини „индексично рефериране“ и „индексично препращане“ ми бяха предложени отново от Дарин Тенев – виж бел. 216. Приемам с удоволствие това проясняване като предупреждавам читателя, че уговорките в последното изречение на този, но и на следващия параграф са важни, за да се избегне редуccionистко разбиране за „семантика“ и „синтаксис“. Според Тенев много близко по смисъл терминологично разграничение, което обаче се губи в българските и английските преводи, които ползвам аз, прави и Дерида: при Дерида „думите са “renvoi” или препращане (от глагола “renvoyer”, “препращам”) и “référence” или референция (от глагола “référer”, “реферирам”). Особено ясно употребата им може да се открие например в Jacques Derrida, “La double séance”, *La Dissémination*, Paris: Seuil, coll. “Essais”, 1993 (1972), pp.249-253 и сл.“ Дарин Тенев (цитатът е от лична кореспонденция) продължава коментара си така: „Смисълът, в който са употребявани препращане и референция от Дерида почти съвпада с начина, по който ти ги употребяваш, с тази разлика, че препращането важи изобщо за връзка между текстове, а не само за това как едни думи препращат към други думи в конкретен текст; референтът и референцията Дерида употребява, когато говори за, условно казано, извънтекстови реалности, т.е. семантична референция. Както и на български, двете думи могат да се четат като синоними, но според мен малко по-внимателен прочит лесно разграничава употребите.“

реферира към *ето-този-бивши-или-настоящ-осезаем-фокус*), но думата актуално отзвучава и препраща през *глагола* и *предлога* към *масата*; и т.н. Важно е да се отбележи, че индексичното препращане *от-фокус-към-фокус* както на нивото на възприятието, така и на експлицитната знакова артикулация, е актуално не-пред-зададено. Синтактичните форми на свързване на думи и изречения, разбира се, са вторично отложени обичайни или навикови форми на кодификация на препращането, които обаче никога не го детерминират напълно, а, напротив, са пряко зависими от неговата актуална посока.

3. Индексично ре-идентифициране (синоними: индексична ретенция/ре-идентификация)

Това е функцията на артикулацията да ре-идентифицира актуален индексичен фокус с ретенционално удържани бивши фокуси, т.е. да произвежда „наслоената идентичност“ (удвоена, утроена и т.н.) на нещото в речта: фигурата тук е на пряка ре-идентификация на *ето това с онова преди*. Индексичната ре-идентификация, която е винаги директно надстроена над индексична референция, е основен механизъм за производство на „неща“ в речта. В съвременните езици обособени граматически средства за ре-идентификация са членуването, субституцията чрез имена, местоимения, вметнати изрази и т.н. – всички те обаче са вторични навикови форми, които не детерминират пряко ре-идентификациите – актуалната ре-идентификация („*Столът...*“) сама и напълно директно указва бившия възприятиен или речеви индекс, който сегашната употреба на думата визира (сама указва за кой точно стол, който е бил видян или споменат, говоря *сега*). Индексичната ре-идентификация/ретенция, за разлика от Хусерловото понятие за „ретенция“, е не репродуктивна, а *продуктивна*.

Отчленените индексични функции или действия на речта са достатъчни, за да се покаже как работи изграждането на нещата в речта: чрез актуално индексично фокусиране, чрез прекъсване на актуалния фокус и актуално препращане към друг фокус, както и чрез постоянни актуални ре-идентификации и раз-идентификации на актуален фокус с бивши индексични фокуси. Тези функции позволяват да се експлицира и едно обогатено разбиране за „актуалност“: под „актуалност“ се разбира комплексната работа на артикулацията, която синхронно 1. *сега* фокусира едно интензивно „сега“; 2. *сега* де-актуализира своя непосредствен фокус, прекъсва го, за да препрати напред към друг фокус - към друго интензивно „сега“; и 3. пак *сега* се извърща назад и ре-идентифицира или раз-

идентифицира сегашното интензивно „сега“ с някое бивше „сега“. Актуалността се мести в артикулацията и постоянно излиза в гръб на „настоящото“, „бъдещето“ и „миналото“ - тя разгъва моментите на времето, но и света. Казано иначе, актуалността има приоритет пред „действителността“, при което последната съществува само в процес на постоянно актуално изграждане.

В демонстрация на тази теза е преработен известният мисловен експеримент със Земята-близък на Хилари Пътнъм и е показано, че неговото решение е догматично и есенциалистко. Логически еднакво възможни са четири типологични опции на решение на експеримента. Еднакво възможно е да се окаже, че на двете планети: 1. Има едно и също вещество „вода“ с една и съща природа; 2. Има две различни вещества с различни природи, на които съответно трябва да бъдат дадени различни имена; 3. Има едно вещество, което обаче се проявява двуизмерно и за него е подходяща комплиментарна („върново-корпускулярна“) теория за водата; или 4. Има две несъизмерими теории или концептуални схеми (все едно дали те са базирани на социо-културно, ментално-психично, неврофизиологично или друго ниво), които обаче проектират различна природа на водата. Макар тези опции да са еднакво логически възможни, на практика – актуално - е невъзможно едновременно не просто да се поддържат, но и да се реализират и четирите. Всъщност едва актуалните артикулации – актуалните изследвания на учените на двете планети, на принципа на пробите, чрез наслагване на различни експерименти, чрез формулиране на хипотези и чрез тяхното отхвърляне и/или прецизиране, - могат в един момент, *актуално*, да доведат до решение относно това коя е „истинското“ положение с водата на двете планети. Разбира се, подобно *актуално решение* вероятно на практика няма да бъде едновременно прието от всички с еднозначен консенсус, а, дори и да се наложи като хегемонно консенсусно решение, то едва ли ще е вечно. Защото *актуалните изследвания и артикулации* продължават.

Как тогава да не изпаднем в релативизъм? Най-ясното ограничение пред релативизма е, че, искаме или не, ние сме пряко въввлечени в актуалните взаимодействия и, за да се справяме с тях, сме принудени под актуален натиск да взимаме решения относно това каква е природата на нещата, с които си взаимодействаме, съответно каква е истината за тях. Но този отговор е твърде абстрактен. Ние тъй или иначе работим с теории или,

казано по-просто, с „истини“, които обикновено вече са ни подадени като „заготовки“, като образци за следване – те обаче често влизат в разноразпорежда помежду си, а и с актуалния опит. Как да изберем по-добрата сред тях?

В прагматистки ключ тук е преобърнатото традиционното разбиране за истината като съответствие с реалността. Традиционно „Реалността“ (каквото и да се разбира под това) е била взимана като предпоставен образец и оттук се е изисквало актуалният опит да се съобразява с образца. Такава предпоставена „Реалност“ - такъв образец - обаче няма. Следователно трябва по стъпките на Уилям Джеймс „да преобърнем съответствието“ – истините трябва да се съобразяват с актуалния опит.

Истините, нека припомним, са перформативно издигнати образци. Обективацията и генерализацията, съпътстващи казването на истината, обаче са де-актуализации на опита – те де-индексикализират съответния опитен фрагмент, който бива обявен за истина. Следователно, за да приведем обратно истините в съответствие с актуалния опит, трябва да ги ре-актуализираме и ре-индексикализираме. Тестът за истинността на една „истина“ е тест за нейната актуална индексична релевантност. Индексична релевантност значи, че „истината“ трябва да се съгласува с актуалния опит, а не обратното – тя трябва да се съгласува с преките индексични фокуси в актуалната артикулация, с актуалните препращания от-фокус-към-фокус и с актуалните ре-идентификации от непосредствен към бивш фокус. Индексичната релевантност на образца – която предполага, че актуалната артикулация, и в трите си индексични функции, непосредствено преутвърждава образца – е и допълнителният тест за истинността на „истините“. Истината е „валидна“ само ако – само докогато и докъдето – е индексично релевантна.

Изискването за индексична релевантност на истините обаче веднага се сблъсква с тежки ограничения. Истините, които знаем, например, за тигрите, могат да ни помогнат, когато се сблъскаме с тигър, но те остават тежко ирелевантни в актуални времена и пространства, в които тигри няма. Изглежда, че за да могат истините да бъдат индексично релевантни на практика, те трябва да бъдат допълнително модализирани. При и покрай тяхното анонсиране, изглежда, трябва чрез допълнителни перформативи да се ограничи обсегът на тяхната валидност: те трябва да бъдат специфицирани така, че да са индексично релевантни не във всяка актуалност, а в определен тип *възможна* актуалност. Допълнителната

модализация на „истините“ по същество представлява парадоксално от логическа, но не и от практическа гледна точка допускане за тяхната „ограничена универсалност“. Модализацията ограничава генерализацията като допълнително очертава възможния ѝ обseg. Настояването за универсална валидност на съответната истина – за да може тя изобщо да се поддържа като „истина“, - трябва да се държи хем като валидност за всеки възможен актуален опит изобщо, хем – и тук е парадоксът, - за всеки възможен опит, но само от определен тип. По следите на класическото разграничение между истини за факти, истини за специфични неща (например, за „природни видове“) и пределно общи (аксиоматични) истини, тук са очертани няколко най-обща типа модализации на истините.

Разликата между модализацията на фактическите истини, от една страна, и модализацията на същностните и аксиоматичните истини, от друга, най-общо е темпорална: И в двата случая генерализацията предполага увековечаване на образа – обявеното за образец трябва *винаги* да се повтаря по един и същи начин. При фактическите истини обаче трябва „винаги да се повтаря, че нещо *е било*“ (*винаги*, но ограничено до *тогава*), докато при същностните и аксиоматичните истини трябва „винаги да се повтаря, че нещо *е било, е и ще бъде*“ (*винаги - винаги*). От друга страна, разликата в модализацията между същностните и аксиоматичните истини е пространствена: тя е разлика между по-тясното или по-широко, но при всички случаи съдържателно оцветено и ограничено пространство на тяхната валидност. Пространственото ограничаване става чрез отграничаване на типови предмети, за които съответната „истина“ е валидна – истини, валидни само за химичните елементи или за биологичните видове, за разлика от максимално общи физически и математически истини. Все пак дори и на пределно общите физически и математически закони напоследък им се налага да бъдат ограничавани до специфично поле - истини на квантовата механика за разлика от истини на макро-физиката и т.н. Тъй че, изглежда, няма „истини“, които да могат да бъдат актуално ре-индексикализирани без преди това да се направи допълнителното усилие да се ограничи заявената им универсалност: трябва предварително да се специфицира обсега на тяхната валидност, т.е. на възможната им индексична релевантност, за да може после истините изобщо да получат актуален индексичен шанс. Как точно стават тези допълнителни модализации – както и какви са перформативите, в и чрез които обявеното за истина бива допълнително „пакетирано и

подсигурявано“ срещу евентуален индексичен провал, - това остава отворен въпрос.